

лових підприємств. Моніторингові спостереження за забруднювальними газами у приземному шарі атмосферного повітря населених пунктів проводяться аналізаторами, які відповідають вимогам ДСТУ 2608-94. Що ж до функціонування автоматизованих систем контролю вод, то їхнє використання необхідно здійснювати згідно з вимогами ДСТУ 3832-98.

Новий крок у розробленні засобів інструментального контролю параметрів стану ВЕТС – лідарна система спостережень за станом приземного шару атмосфери та викидами шкідливих речовин. Так у [3, ст.399] згадується про "... два типи лідарних систем: лідара колового огляду та пересувного лідарного пристрою". Переваги лідарної системи полягають у дистанційному багатокомпонентному аналізі стану повітряного середовища.

Метрологічне забезпечення моніторингу ВЕТС має бути покладено на державне управління екології і природних ресурсів та гірниче підприємство зі залученням державного регіонального Центру метрології, стандартизації і сертифікації.

Матеріально-технічне забезпечення моніторингу на локальному рівні проводять підприємства. Координацію цієї діяльності має бути покладено на державне управління екології і природних ресурсів.

На шостому етапі треба забезпечити реалізацію моніторингового дослідження ВЕТС Роздольського та Яворівського ДГХП "Сірка". Методологічні основи розвитку моніторингу мають враховувати передусім конституційне право кожної людини на інформацію про стан довкілля.

Література

1. Алаев Э.А. Экономико-географическая терминология. -М.: Мысль, 1977. -С. 97.
2. Збірник законодавчих актів України про охорону навколишнього природного середовища. Том 4. – Чернівці: Зелена Буковина, 1998. – С. 164.
3. Мазур И.И., Молдаванов О.И. Курс инженерной экологии. – М.: Высш. школа, 1999. – С. 399.
4. Мальшев Ю.С., Полошкин Ю.В. Оценка состояния экосистем – ключевое звено экологического мониторинга.//География и природные ресурсы, 1998, № 3. – С. 36.
5. Мельник А.В., Міллер Г.П. Ландшафтний моніторинг. – К., 1993. – С. 31.
6. Методика моніторингу земель, що перебувають у кризовому стані. – Харків, 1998. – 88 с.
7. Методика суцільного ґрунтового-агрохімічного моніторингу сільсько-господарських угідь України /За ред. акад. Б.С. Прістера, О.О. Созінова. – К., 1994. – 162 с.
8. Полевой определитель почв.//Мин-во сел. хоз-ва УССР и др. /Под. ред. И.И. Полуна и др. – Киев: Урожай, 1981. – 320 с.
9. Семенов С.М., Ефременко А.В., Батрак Г.И. Влияние частоты измерений уровня подземных вод на информативность данных мониторинга.//Геоэкология. Инженерная геология. Гидрогеология. Геоэкология, 2001, № 5. – С. 463-475.
10. Фомин Г.С., Фомина О.Н. Воздух. Контроль загрязнений по международным стандартам. – М.: Протектор, 1994. – 228 с.

М.І. Ковач – Ужгородський державний інститут інформатики, економіки і права

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ ТА ШЛЯХИ ЇХ РОЗВ'ЯЗАННЯ

Розглянуто проблеми екологічної ситуації в Україні, і, зокрема, в Карпатському регіоні, причини екологічної кризи і шляхи виходу з неї. Проаналізовано питання збалансованості економіки і екології, екологізації економічних реформ, розвиток екологічного моніторингу, розгалуження мережі економічного маркетингу на підприємствах України і регіону.

Mariya Covach

Ecological-economic problems of Carpathian Region and the ways of it solving

The problems of ecological situation in Ukraine and in Carpathian Region in particular, the causes of ecological crisis and the ways of coming out of it are under consideration in this article. The issues of economic and ecological balance, ecological aspects of economic reforms, the development of ecological monitoring, ramification of the ecological marketing network at the enterprises of Ukraine are under consideration too.

Сьогодні у світі існує багато екологічних проблем, починаючи із зникнення деяких видів рослин і тварин, закінчуючи загрозою знищення цивілізації. Існує багато теорій, в яких значна увага приділяється знаходженню найбільш раціональних шляхів їх розв'язання. У багатьох країнах проблеми екології та економії природних ресурсів знаходяться на першому плані.

Розвиток сучасного виробництва у промислово розвинутих країнах супроводжується інтенсивною експлуатацією природних ресурсів, причому темпи їх споживання неможливо співставити з можливостями їх природного відновлення та самовідтворення. З розвитком виробництва різко збільшуються об'єми як видобувних природних ресурсів, так і тих, які повертаються після переробки у вигляді відходів чи побічних продуктів.

Інтенсифікація впливу господарської діяльності на навколишнє природне середовище в Україні також призвела до різкого якісного погіршення його стану, що загострило проблеми між соціально-економічними та екологічними цілями розвитку суспільства. Погіршується стан навколишнього середовища, виснажуються сировинні й енергетичні ресурси, зменшується питома вага орних земель і прісної води, з'являються нові й масштабні проблеми: проблема озброєння та військових конфліктів, озонова проблема, зміна клімату, проблема утилізації різного роду відходів, виникнення нових захворювань тощо.

Оцінюючи екологічну ситуацію у цілому та з врахуванням перспективи, слід зазначити, що Україна також втягнулася у процес витіснення біосфери техносферою. Багато екологічних проблем породжені, у першу чергу, сировинною орієнтацією економіки, яка дедалі поглиблюється кризою народного господарства, технологічною відсталістю виробничих підприємств, відсутністю дієвого економічного механізму реалізації природоохоронних заходів та відсутністю законодавчо-правового поля, регулювання екологічної безпеки. Крім того, значних екологічних втрат завдає і гонитва за прибутками.

Не оминула екологічна криза і Карпатський регіон. У Карпатах, які мають величезний ресурсний і трудовий потенціал, унікальні природно-кліматичні умови, у результаті нераціональної економічної політики сформувалася спотворена

структура господарського комплексу. Тому нинішня система господарювання є екологічно небезпечною і економічно неефективною. У Карпатському регіоні темпи деградації природного середовища перевищують темпи усвідомлення населенням цього небезпечного процесу. Для більшої частини Карпатського регіону характерна антропогенна трансформованість ландшафтів і значна забрудненість середовища. Як спадщину від Радянського Союзу регіон отримав деформовану систему виробничих відносин, зорієнтованих на комплектуючі вироби галузі народного господарства, в якому значне місце займають лісопереробний, сировинно-видобувний комплекси (наприклад, Трускавець, Борислав, Дрогобич з розвинуеною гірничо-хімічною, нафтопереробною, лакофарбовою і іншими галузями виробництва, Львівсько-Волинський вугільний басейн, Калуський концерн "Хлорвініл" тощо). Нарощування виробництва у цих галузях супроводжувалося появою хімічних, лісохімічних, нафтохімічних виробництв, хронічним відставанням технологій від світових стандартів, неконтрольованим нагромадженням різного роду відходів, техногенним навантаженням на природне середовище. Поступово Карпатський регіон перетворився із "української Швейцарії" у зону екологічних стихій.

За показниками забруднення повітря і води регіон посідає четверте місце в Україні, за насиченістю ґрунтів мінеральними добривами та пестицидами – друге. Відносно висока забрудненість повітря зумовлена наявністю промислових виробництв, а у великих містах – скупченістю автотранспорту, де його викиди становлять близько 70 % від загальної кількості шкідливих забруднень. А в окремих містах, наприклад, м. Ужгороді, Мукачеві Закарпатської області – близько 90 %. Це пов'язано з тим, що ці міста розташовані поблизу кордонів. Так, в Закарпатській області щорічний потік туристів та ділових людей сягає близько 10 млн. чоловік і більшість з них їдуть автотранспортними засобами.

Щорічно погіршується і стан водозабезпечення у регіоні. Верхні водоносні горизонти, які використовуються для питного водопостачання містять нітрати, сульфати, хлориди, феноли, важкі метали здебільшого із перевищенням ГДК. Досить високий вміст отрутохімікатів, обумовлений сільськогосподарською діяльністю, виявлено і у мінеральних водах. Причиною цього є дисбаланс між потужностями очисних споруд міст та сіл і кількістю стічних вод, які потребують очистки, низька ефективність роботи діючих очисних споруд, недосконалість, застарілість методів очистки та незадовільної їх експлуатації. У водойми Закарпатської області щорічно скидають понад 20 млн. м³ забруднених стічних вод. Близько 10 млн. м³ неочищених стічних вод скидається у підземні водоносні горизонти.

До економічних проблем Карпатського регіону слід віднести і аварійність системи магістральних трубопроводів, у результаті чого у навколишнє природне середовище потрапляє значна кількість нафтопродуктів.

Не менш небезпечною проблемою є стан зберігання і утилізації відходів, які здебільшого складаються на відкритому повітрі.

Невиправної шкоди природному середовищу та соціальному розвитку регіону завдало варварське лісокористування. Масове вирубування лісів призвело до порушення гідрологічного режиму і водного балансу, стало причиною катастрофічних повеней, буреломів, значних ерозійних процесів, обміління та замулення річок тощо. За своєю суттю природокористування лісосировинними ресурсами має соціально-економічний і екологічний характер. Стосовно оцінки еколого-

економічних аспектів раціонального використання лісових ресурсів вони вбачають наявність суперечностей між екологічними та економічними факторами у здійсненні робіт, спрямованих на збереження і використання лісосировинних ресурсів. На жаль, лісопромисловий комплекс за всі роки свого існування не зміг перейти на прогресивні технології. Великий тиск на навколишнє середовище створюють і потужні джерела електромагнітних полів – РЛС, електропідстанцій, високовольтних електроліній тощо.

Незважаючи на різкий спад виробництва, загальний рівень деградації навколишнього природного середовища залишається досить високим, про що свідчить збільшення питомих викидів і скидів.

Все це, а також марнотратство і безгосподарність у ставленні до природи та створеного раніше виробничого потенціалу ставить під загрозу екологічної та соціально-економічної деградації цей унікальний регіон.

Для покращання екологічної ситуації та вирішення цих проблем у регіоні слід розробити такі природоохоронні заходи:

- розвиток централізованих водопровідних і каналізаційних мереж із спорудами по очистці стоків населених пунктів;
- вдосконалення структури управління лісами;
- екологізація виробництв і всієї системи господарювання;
- екологізація економічних реформ;
- співробітництво екології і бізнесу;
- здійснення протиповеневих заходів;
- відновлення родючості ґрунтів та порушених земель;
- створення служб екологічного контролю у пунктах переходу державного кордону України;
- залучення інвестицій по впровадженню екологічно безпечних технологій лісохімічного виробництва;
- створення прикордонних національних парків;
- проведення модернізації лісохімічних виробництв за рахунок впровадження екологічно безпечних технологічних процесів із залученням інвестицій або перепрофілювання виробництв;
- збільшення площі природоохоронних територій;
- розвиток індустрії туризму, санаторно-курортного лікування і відпочинку;
- радам народних депутатів забезпечити формування позабюджетних фондів для фінансування природоохоронних заходів;
- нормативно-правове забезпечення природоохоронної діяльності;
- розвиток міжнародного співробітництва.

У державній програмі соціально-економічного розвитку Карпатського регіону, розробленій Інститутом регіональних досліджень НАН України наголошується, що стратегічна мета перспективного розвитку Карпатського регіону полягає у тому, щоб на основі оптимального використання природних ресурсів створити ефективну систему ринкового типу, яка забезпечить матеріальний добробут населення та екологічну безпеку регіону. Тому одним із стратегічних напрямів розвитку регіону у майбутньому має стати охорона природних екосистем та освоєння потужного рекреаційного потенціалу. Це обумовлено у першу чергу тим, що Карпати – це справжній екологічний феномен, Карпатський регіон володіє потужним рекреаційним потенціалом, а також мережею природоохоронних територій: заповідниками, заказниками, національними парками тощо.

Благополуччя України пов'язане з вирішенням проблем перехідного періоду, зміцненням її власного економічного потенціалу. Нинішній процес соціально-економічних перетворень характеризується особливістю: він відбувається в екстремальних екологічних умовах. І головним засобом виживання України дедалі більше стає природа. Висока якість природного середовища – головна й необхідна умова здорового і тривалого життя, працездатності і добробуту населення.

Еколого-економічний потенціал України потребує посилення природовідновного, відтворюючого циклу у природокористуванні, зниження ресурсомісткості, енергомісткості продукції, встановлення позитивного балансу природи і людської діяльності. Висока природомісткість і ресурсно-сировинний потенціал України визначають особливі вимоги до врахування екологічного фактора у проведенні економічних реформ. "При орієнтації на вимоги відповідності та збалансованості у системі "природа – господарство – населення – територія" важливе значення для її стійкості в умовах, що змінюються, мають такі чинники: структурні та організаційні фактори господарства, його інтенсифікація при зменшенні розмірів виробництва, створення резервних фондів на випадки надзвичайних ситуацій; поглиблення поділу праці між регіонами з різними поєднаннями природних ресурсів; збільшення міжрегіонального товарообміну при мінімізації відходів та втрат і скорочення обсягів нерациональних перевезень; вертикальне комбінування виробництв на базі джерел сировини та енергії при широкому використанні відходів; повторне використання відбірної сировини і заміщення невідновлюваних ресурсів відновлюваними"[3].

Проблема збалансування економіки та екології зводиться до необхідності економічного поліпшення всіх видів природокористування за умови їх відтворення. При переході України до ринкових відносин у результаті призупинення багатьох виробництв природоохоронна робота майже не проводиться через відсутність коштів на державному, регіональному та галузевому рівнях. Підприємства зацікавлені у вдосконаленні природоохоронних заходів, однак будівництво очисних споруд і об'єктів затримується.

Вихід з економічної кризи можливий за умови створення у державі ефективної економічної системи. Одним із шляхів розв'язання еколого-економічних проблем є екологізація виробництва – впровадження ресурсозабезпечуючих і екологобезпечних технологічних процесів, методів раціонального управління природоресурсним потенціалом, впровадження природоохоронних програм.

Для організації управління природоохоронною діяльністю на підприємствах слід створювати відділи екологічного маркетингу і менеджменту, основними завданнями яких мають стати створення умов для збереження навколишнього природного середовища, пристосування виробництв до вимог ринку, розробка екологічно чистої продукції та її збут і отримання прибутків. Основними завданнями екологічного маркетингу повинні бути: вивчення попиту на екологічно чисту продукцію, ціноутворення, рекламу і стимулювання, планування екологічно чистого асортименту, збут, зберігання екологічно чистих товарів тощо [10].

Робота підприємств повинна бути побудована з врахуванням раціонального використання природних ресурсів і охорони природного середовища від різних видів забруднень.

"Результативність переходу макроекономіки на екологічний шлях прямо залежить від міри розвинутості процесів раціоналізації природокористування на мікроекономічному рівні господарювання. Екологоорієнтоване функціонування мікроекономіки є досяжним завдяки зміні традиційної економічної поведінки товаровиробників, їх відмові від застосування методів і засобів виробництва, які гіпертрофовано поглинають сировинні ресурси і забруднюють навколишнє середовище" [11].

Збалансованість економіки та екології полягає в екологічному покращанні природокористування за умови його відтворення. При цьому на першому плані завжди повинні бути екологічні фактори: водокористування, охорона атмосфери, ландшафтів, ґрунтів, які пов'язані з концентрацією виробництва.

При оцінці ефективності господарської діяльності підприємств необхідно враховувати такі основні принципи: компенсація збитків від порушення екологічної рівноваги, оцінка збитків від діяльності підприємств, запобігання аваріям тощо. Це дозволить поєднати економічне зростання з соціальним захистом населення.

Економічні фактори повинні забезпечити посилення інтеграції виробництв у територіально-виробничі комплекси. Екологічна ситуація Карпатського регіону характеризується особливістю і потребує диференційованого підходу до вирішення проблем екологічної безпеки для кожного регіону.

Сучасні екологічні проблеми неможливо розв'язати без фінансового забезпечення і інвестування, кредитів, внутрішніх нагромаджень, бюджетних і позабюджетних коштів.

З метою екологізації виробництва потрібно розвивати ринок екологічних послуг, тобто сферу обміну ресурсами, капіталом і працею, послугами, інформацією, ідеями, які сприяють поліпшенню економії природно-ресурсного потенціалу. Це, насамперед, виробництво спеціальної техніки для контролю за станом навколишнього середовища, розробка технологій по використанню вторинних ресурсів, організація виробництв екологічно чистої продукції, надання екологічних послуг. Індустрія охорони природного середовища є екологічно ефективною, оскільки прискорює процеси екологічної модернізації, створюється новий ринок товарів, активізується процес нагромадження капіталу через розв'язання екологічних проблем, активізується міжнародна торгівля, підвищується екологічна культура.

Розвиток еколого-економічного потенціалу сприяє відтворюючому циклу природокористування, встановленню позитивного балансу на користь природи і суспільства.

Література

1. **Гамор Ф.** В інтересах регіону та держави.// Зелені Карпати № 3-4, 1995.
2. **Дорогунцов С., А.Федоришева.** Сталість розвитку еколого-економічного потенціалу України та її регіонів.// Економіка України №7, 1996, с.4-7.
3. **Дорогунцов С., Федоришева А.** Методологічні засади розміщення та розвитку потенційно небезпечних виробництв.// Економіка України №12,1996.
4. **Карагодов И.** Механизм управления природопользованием на уровне региона.// Экономика Украины №10,1997.
5. **Кобелевська Н.** Правове регулювання одержання громадянами екологічної інформації.// Право України №12, 1996.
6. **Котлер Ф.** Основы маркетинга. М.: "ИМА – Кросс. Плюс", 1995.
7. **Кравців В.** Іще удар на Божий дар.// Зелені Карпати, № 1-2, 1995, с.3,4.
8. **Кравців В.** Ринок і екологія.// Зелені Карпати, №1-2, 1995, с.2,3.

9. **Негря І.** Екологічні проблеми області і шляхи їх вирішення.// Матеріали міжнародного регіонального семінару "Охорона довкілля: сучасні дослідження в екології і мікробіології. Ч.І, Ужгород, 1997.

10. **Савченко О.** Удосконалення управління природоохоронною діяльністю промислових підприємств.// Економіка України, №4, 1997, с.68.

11. **Трегубчук В., Веклич О.** Необхідність еколого-економічної моделі ринкових реформ в Україні.// Економіка України №4, 1997, с.12,13.

12. **Химинець О., Химинець В.** Слабка ланка єдиного ланцюга.// Зелені Карпати № 3-4, 1995.

13. **Шпек Р.** Чому горбляться наші гори?// Зелені Карпати №3-4, 1994, с.21.

14. **Karl E. Henion**// "Ekologikal Marketing" Columbus. Ohio, "Grikl", 1996.

УДК 630*6

Асист. С.О. Мельник – УкрДЛТУ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ РЕФОРМУВАННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Для побудови ринкової економіки в Україні необхідно провести реформування усіх галузей економіки, включаючи лісове господарство. Як відомо, лісове господарство базується на застарілих командно-адміністративних принципах, які не стимулюють здійснення змін і проведення оптимального лісового менеджменту. Розробка ефективної лісової політики є неможливою без концептуальної бази, сформованої з врахуванням досвіду передових країн у лісовому господарстві.

Sergiy Melnyk – USUFWT

Conceptual bases of forestry reforming of Ukraine

To construct the market economy in Ukraine it is necessary to reform all branches of economy including forestry. As we know, forestry is based on the out-of-date command administrative principles which don't courage changes and optimal forest management. The elaboration of the effective forestry policy is impossible without conceptual bases formed by us taking into account experience of leading countries in forestry.

Формування дієвої лісової політики є актуальним питанням для України, лісистість якої становить 15,6 %, що майже вдвічі менше від загальноприйнятого в усьому світі нормативу лісистості (25-30 %) [2]. Реформа у лісовому господарстві пов'язана, перш за все, зі створенням правової бази та господарського механізму, який здатен ефективно регулювати ціни та платежі на продукцію лісового господарства, справедливий розподіл доходів і фінансування робіт, пов'язаних з веденням лісового господарства. На наш погляд, у процесі формування лісової політики було б доцільно дотримуватися певних концептуальних засад (принципів), які сформовані нами на основі досвіду провідних країн у галузі лісового господарства. Принципи реформування лісового господарства охоплюють вище зазначені аспекти та складаються з 5 груп: 1) принципи щодо форм власності на ліси; 2) принципи оподаткування лісового господарства; 3) принципи фінансування лісового господарства; 4) принципи ціноутворення на продукцію лісового господарства; 5) принципи управління лісовим господарством.

Принципи щодо форм власності на ліси:

- плюралізму різних форм власності на ліси;
- повільної (еволюційної) трансформації форм власності на ліси;
- стабільної структури власності на ліси;

- диференціації форм власності залежно від важливості виконуваних лісом функцій та природнокліматичних умов;

Принципи оподаткування лісового господарства:

- трансформації зовнішніх (негативних) ефектів у внутрішні;
- пріоритетності стимулюючої функції податків над фіскальною;
- пільгового оподаткування лісового господарства;
- справедливості та ефективності при зборі податків.

Принципи щодо фінансування лісового господарства такі:

- принцип фінансування витрат на розширене відтворення лісових ресурсів та утримання лісів 1-ї групи з бюджетних та позабюджетних фондів;
- принцип пільгового кредитування підприємств лісового господарства;
- принцип самофінансування лісового господарства.

Принципи ціноутворення на продукцію лісового господарства:

- застосування механізму "попит-пропозиція" для визначення цін на лісові ресурси;
- врахування екологічних витрат у структурі собівартості продукції;
- застосування техніко-економічних нормативів для визначення вартості окремих об'єктів, робіт та послуг лісового господарства.

Принципи управління лісовим господарством представлені *принципом чіткого розмежування функцій виробництва, управління та контролю між різними відомствами.*

Слід відзначити, що статтею 6 Лісового кодексу України передбачена лише державна форма власності на ліси [3]. Творцям лісової політики України при створенні у майбутньому інституту приватної власності варто пам'ятати, що приватна власність на землю у країнах, які дотримуються соціально орієнтованих моделей ринкової економіки, не означає всюдозволеності. Яким би не було право власності на ліс (державним чи приватним), уряд повинен регулювати його таким чином: контролювати процеси купівлі-продажу приватних лісових земель, попереджувати зміну лісокористування на інші види землекористування; забезпечувати вільний доступ громадян до лісу (незалежно від форм власності) з метою некомерційного збору лікарських рослин, ягід, грибів, прогулянок.

Враховуючи значну тривалість лісовирощування, податкова політика щодо оподаткування лісового господарства повинна встановлюватися на довготривалу перспективу.

Лісові податки та платежі повинні вилучати лісову ренту на користь суспільства і створювати однакові економічні умови для діяльності лісокористувачів. Індикатором ефективності функціонування податкової системи є частина прибутку, яка спрямовується на розвиток виробництва, звичайне та розширене відновлення лісових ресурсів, соціальні потреби колективу підприємства.

Колишнє трактування ціни природних ресурсів як величини необхідних витрат праці на їх відновлення призвело до постійного зниження цих затрат та залишкового принципу фінансування лісового господарства. Тому й не дивно, що донедавна розвиток лісозаготівельної та деревообробної промисловості здійснювався за рахунок ресурсовиснажливих технологій, що підірвало лісосировинну базу України. У ринкових умовах збитковим підприємствам нема місця. Для цього необхідно відрегулювати систему платежів за використання лісових ресурсів, які повинні надходити власнику лісу, а не до бюджету. Ці кошти повинні стати основним джерелом фінансування робіт, пов'язаних з веденням лісового господарства.